

Орест КРУКОВСЬКИЙ (Львів)

**УКРАЇНСЬКА ФАЛЕРИСТИКА
ДРУГОЇ ПОЛОВИНИ XIX – СЕРЕДИНИ XX СТОЛІТЬ
У ЗБІРКАХ ЛЬВІВСЬКОГО ІСТОРИЧНОГО МУЗЕЮ**

Поява нагород сягає своїм корінням у сиву давнину. Як відомо, спеціальні відзнаки за хоробрість виникли ще у Стародавній Греції. Там існував термін “фалера”, який вживали до округлих блях, котрі на початках прикріплювали до вуздечки коня. Саме у Стародавній Греції було започатковано традицію нагороджувати переможця лаврами. Згодом лавровий вінок як невід’ємний елемент нагороди посідає чільне місце у традиції європейської нагородної системи аж до нашого часу. У Стародавньому Римі, де існувала професійна армія, було розроблено чітку систему військових та громадських нагород. Найвищою відзнакою за бойові заслуги був вінок. Спочатку вінки були лаврові, а згодом їх почали виготовляти із золота. Цей тип вінка, що його отримували лише полководці-тріумфатори, став прототипом королівських і князівських корон у Середньовіччі. Вінком із листя дуба нагороджували воїна, який врятував товариша в бою. Цей символ військової доблесті зберігся донині і широко застосовується у сучасній військовій фалеристичній. Окрім вінків були також інші нагороди: нагородні ланцюги, почесні браслети і бляхи-фалери. У Стародавньому Римі фалера мала вигляд округлої бляхи з бронзи або позолоченого срібла, її кріпили на латах воїна. У музеї м. Верони зберігається зображення обладунку Серторіуса Феста, лати якого покриті дев’ятьма масивними фалерами¹. Після занепаду Стародавнього Риму фалеристична традиція переривається і відновлюється аж у Середньовіччі.

Фалеристика (від латин. *phalerae* – металеві прикраси у вигляді блях та жетонів, які виконували роль бойових відзнак у воїнів Стародавніх Греції та Риму) – спеціальна історична дисципліна, яка вивчає історію нагородних знаків (орденів, хрестів, медалей, відзнак), знаків розрізнення та розвиток нагородних систем як минулих часів, так і сучасної доби. Фалеристика тісно пов’язана з іншими спеціальними історичними дисциплінами – геральдиком, символікою та медальєрикою. Традиційно фалеристика, як і медальєрика, входила до складу нумізматики і лише в середині XX ст. вона набуває статусу окремої наукової дисципліни².

¹ Всеволодов ІІ. Беседы о фалеристике. Из истории наградных систем. – М., 1990. – С. 13–14.

² У 1937 р. чеський колекціонер та дослідник нагород Олдржих Пільц ввів у науковий обіг термін “фалеристика”.

Фалеристичні знаки в сучасному значенні цього слова з'явилися в Україні доволі пізно – у середині XIX ст. Проте існує кілька припущень та гіпотез про функціонування у сиву давнину своєрідних нагород у вигляді нашійних обручів-гривень³.

У XVI ст. починає формуватися українська релігійна медальєрика. Взагалі перші медалі на українську тематику були карбовані в Римі. Так, найдавнішою вважається медаль 1596 р., вибита в Римі з нагоди Берестейської унії⁴. У XVIII ст. розповсюдження набувають т. зв. коронатки – медалі, що їх випускали з нагоди коронації ікон Божої Матері, відомих чудами в різних місцевостях Галичини. Чудотворні ікони зберігалися у храмах для прилюдного вшанування. У визначені дні до цих ікон відбувалися прощі. З-поміж найшанованіших народом чудотворних ікон найбільше було ікон Божої Матері і чудотворця Миколая. Їх називали за місцевостями, церквами або монастирями, де вони зберігались. До найдавніших коронаток належать медалі Божої Матері в с. Жировцях 1730 р., медалі Божої Матері Холмської⁵ 1765 р. та Почаївської 1773 р. Вони також були карбовані в Римі. Від часу василіанських місій у 1766 р. з'являються уже перші пам'ятні медалі, карбовані в Україні⁶. Згодом, у другій половині XIX ст., тематика розширюється, випускаються відзнаки, присвячені суспільно-політичній діяльності Церкви: хрести товариств тверезості, протиалкогольного товариства “Відродження”, пам'ятна медаль з нагоди освячення реставрованого українського собору в Перемишлі (1886), медалі членів церковних братств та ін.

У період Козацької держави XVII–XVIII ст. в Україні склалася оригінальна та самобутня система відзнак-інсигній⁷ козацького війська – клейнодів, що відігравали роль як загальновійськових знаків, регалій, так і посадових відзнак. Українські літописи (наприклад, С. Величка) залишили детальні описи цих відзнак. До клейнодів належали гетьманська булава, бунчук, печатка, хоругви, значки (курінні прапори), бубни, литаври, сурми, полковницькі перначі, а також козацька гармата (артилерія)⁸. Клейноди, як свідчить відомий дослідник козаччини Д. Яворницький, уперше були надані Війську Запорозькому ще польським королем Стефаном Баторієм як символи незалежного становища козацтва від польського уряду. Згодом, у 1594 р., спеціальний посол від імператора Священної Римської імперії Еріх Лясота, підбиваючи козаків на похід проти турків, привозить як дари імператорські хоругви. Певну функцію нагороди іноді виконували холодна та вогнепальна

³ Нагороди України: Історія, факти, документи. – К., 1996. – Т. 1. – С. 30–31; *Всеволодов І.* Беседи о фалеристике. – С. 51.

⁴ *Грушевський М.* Ілюстрована історія України. – Донецьк, 2008. – С. 234.

⁵ *Prożogo K.* Medale Chełmskie: 1765–1982. – Chełm, 1983. – S. 14.

⁶ Детальніше див.: *Medale religijne odnoszące się do kościoła katolickiego we wszystkich krajach dawnej Polski w zbiorze Dra med. T. Rewolińskiego.* Opisał i podał do druku właściciel zbioru. – Kraków, 1887.

⁷ Інсигнії (латин. insignia) – у Давньому Римі знаки найвищої влади (напр., скипетр, золота діадема і т. ін.). В українській геральдиці та фалеристиці під інсигніями розуміються лише найвищі знаки, символи держави, що їх використовували та під якими боролися військові корпуси й армії.

⁸ Нагороди України... – Т. 1. – С. 12.

зброя, перстені, обладунки, якими козаків обдаровували за виявлену в боях відвагу та мужність.

Клейноди “жалували” козакам і московські царі: Олексій Михайлович (1654), Петро I (1708), Анна Іоаннівна (1734), Катерина II (1763).

Власні клейноди (т. зв. “санджаки”) надавали козакам і турецькі султани. Козацькі клейноди не були повною мірою нагородами та відзнаками в сучасному розумінні цього слова, вони виконували роль посадових відзначень та символів влади, однак їхню багату на символи спадщину було використано в час становлення української фалеристики нової доби⁹.

З початком XVIII ст. в Україні з’являються чужоземні, зокрема московські, нагороди. Так, у 1698 р. Петро I заснував перший московський орден Святого Андрія Первозванного. Його першим кавалером став у 1699 р. Ф. Головін, а в 1700 р. український гетьман Іван Мазепа¹⁰. З часом відзнаки та нагороди Російської імперії, а також Австрійської (згодом Австро-Угорської) поволі заповнюють фалеристичний простір України. Ця експансія триває аж до початку XX ст., коли уряд УНР своїм законом від 24 січня 1919 р. скасував носіння на території УНР усіх орденів та інших відзнак колишньої Російської держави, за винятком Георгіївського Хреста та Георгіївської Зброї, які були дуже популярні в українській армії.

З початком “Весни народів” (1848) у Галичині на політичну арену виходить громадсько-політична організація “Головна Руська Рада”, яка започатковує видання українських пам’ятних масових відзнак нової доби. У період її діяльності в 1848–1851 рр. поряд із відродженням національних символів¹¹ з’являються перші згадки про виготовлення та розповсюдження чи не перших світських українських фалеристичних знаків. Це т. зв. “Хрести Свободи”, випущені Головною Руською Радою 1849 р. (понад 5000 од.) з нагоди “Весни народів”.

Те, що протягом невеликого періоду часу, як свідчить “Зоря Галицька”, було розпродано таку велику кількість хрестів, а також що поряд із ними Руська Рада вводить в обіг національну символіку – синьо-жовті кокарди та зображення галицького лева, зафіксувалось у суспільній свідомості не лише фактом святкування скасування панщини, а й набуло характеру значно ширшого – символу загальнонаціонального звільнення.

У другій половині XIX ст., окрім фалеристики з релігійними сюжетами, на території України починають з’являтися медалі-нагороди, присвячені різним сільськогосподарським та промисловим виставкам, зображення яких має український характер. Так, медаль Полтавського сільськогосподарського товариства¹² (1885), хоч мала напис російською мовою, на аверсі містила сцену

⁹ Там само. – С. 36.

¹⁰ Там само. – С. 37

¹¹ *Гречило А.* Відродження українських національних символів у Галичині в 1848 р. // Знак: Вісник Українського геральдичного товариства. – 1998. – Ч. 16 (Червень). – С. 1–2.

¹² Сільськогосподарські товариства вперше в Україні засновані 1828 р. з ініціативи князя М. Воронцова в Одесі. Згодом поширили свою діяльність на Херсонську, Катеринославську, Таврійську і Бессарабську губернії. Товариства дбали про розвиток

Українська фалеристика другої половини...

жнив в українському селі. У Галичині виходить кільканадцять медалей, присвячених сільськогосподарським і промисловим виставкам, з легендою українською мовою¹³. Це медаль-нагорода Загальної крайової виставки у Львові (1894), I Хліборобської виставки у Стрию (1909) та ін. У цей же час з'являється чимало пам'ятних відзнак, присвячених визначним діячам української культури: І. Котляревському (1895 та 1903), М. Шашкевичу (1911), кілька пам'ятних медалей до Шевченківських ювілеїв та Здвигів (1911 та 1914).

Наприкінці XIX ст. з'являються перші корпоративні відзнаки українських громадських товариств, у колористиці яких використано національні синьо-жовті барви: "Львівський Боян" (1891), "Перемиський Боян" (1891), "Коломийський Боян" (1893–1894). Українське спортивно-гімнастичне товариство "Сокол", поряд зі своїм основним символом – соколом, використовує на відзнаках також і давній князівський герб Галичини – лев, що сперся лапами на скелю. Корпоративні відзнаки були демократичні за духом (на відміну від елітних знаків XIX ст.) та масові за характером. За їхніми зразками у знаках доби визвольних змагань XX ст. митці будуть широко використовувати вироблені впродовж більш як півстоліття стилістику та національну символіку.

З активізацією політичної діяльності в Галичині Українська радикальна партія випускає для своїх членів, які масово гуртувалися у товариствах "Січ", кілька відзнак з партійною символікою, а також Шевченківські медалі.

Гострий спалах політичної та національної боротьби українців за свої права в Галичині у 1908 р. спровокував політичний теракт, що його здійснив активний учасник українського студентського руху, один із керівників "Академічної громади" Мирослав Січинський (1887–1979). У квітні 1908 р. у Львові він вчинив політичне вбивство австрійського намісника Галичини графа А. Потоцького як акт протесту проти грубих і цинічних фальсифікацій виборів до парламенту Австро-Угорщини. М. Січинський був засуджений до смертної кари. Після помилування цісарем отримав 20 років ув'язнення. Ця подія знайшла своє відображення в унікальній відзнаці – "Мирослав Січинський в тюрмі", випущеній, правдоподібно, у США коштом української громади. Через три роки М. Січинський утік з тюрми у Станиславові з допомогою Д. Вітовського.

Напередодні Першої світової війни українські студентські та громадсько-політичні товариства висунули ідею збройної участі українців у війні, що насувалася. Нові політичні реалії потребували нових ідей, форм та засобів боротьби. У березні 1913 р. Галицьке намісництво затвердило статут Товариства "Січові Стрільці", в якому активно розпочався процес військового вишколу української молоді. До середини 1914 р. у Галичині діяли вже 96 осередків "Січових Стрільців". Революційні ідеї, що витали в тому середовищі, сповна виразила членська відзнака – скромна монограма з двох букв "ВС",

усіх галузей сільського господарства (зокрема садівництва, виноградарства та вівчарства), влаштовували сільськогосподарські виставки, видавали спеціалізовану літературу.

¹³ Козій Н. Медалі сільськогосподарських і промислових виставок Галичини та Буковини другої половини XIX – початку XX століть // Записки Наукового товариства імені Шевченка. – Львів, 1996. – Т. 231: Праці комісії спеціальних (допоміжних) історичних дисциплін. – С. 345–354.

що означало “Воля або Смерть”. Ця відзнака стала свого роду символічним завершенням мирного етапу боротьби всього суспільно-політичного руху галицького українства до війни.

З вибухом Першої світової війни починає творитися перша українська військова формація – Легіон УСС. Реалізуючи ідею національного війська, у підрозділах почалася активна праця, спрямована на створення власної національної мілітарної символіки, прапорництва та однострою. Протягом 1914–1917 рр. з’являється чимало пам’ятних відзнак та кокард УСС з національною символікою, проектів нагород за хоробрість. У стрілецькому середовищі визріває ідея Соборності українських земель та розробляються її основні гербові символи.

Згодом, із встановленням української державності в 1917–1919 рр., починають творитися перші українські державні військові нагороди, ордени, медалі, утверджуються Державний Герб – Тризуб та Прапор. Фалеристика періоду Визвольних змагань, хоч не була належно впроваджена через воєнне лихоліття, зберегла та розвинула традицію, яку згодом було продовжено у відзнаках та нагородах Української Повстанської Армії та української еміграції 40-х – 80-х років ХХ ст. З відновленням української державності в 1991 р. та затвердженням її основних символів дослідження фалеристичної спадщини періоду визвольної боротьби дало почин до створення концептуальних засад національної нагородної системи.

Основним джерелом для дослідження української фалеристики є музейні та архівні фонди, у яких зберігаються колекції відзнак, нагородних документів, а також збірки приватних колекціонерів в Україні та за кордоном. Великі колекції українських відзнак, що накопичувалися у міжвоєнний період та зберігалися у профільних музеях Львова та Праги, з приходом радянської влади були розформовані та частково знищені. Чимало музейних цінностей втрачено під час Другої світової війни. Найбільші колекції українських відзнак зосереджені нині у вісьмох музеях України: Львівському історичному музеї, Національному музеї історії України в Києві, Львівській галереї мистецтв (філії Олеський замок), Національному музеї у Львові, Дрогобицькому краєзнавчому музеї, Стрийському краєзнавчому музеї, Музеї Т. Шевченка в Києві, Тернопільському краєзнавчому музеї та в Центральному державному історичному архіві України у Львові. Значна колекція українських відзнак та нагород зберігається у Музеї визвольної боротьби в Чикаго, чимало нагород та відзнак – у Королівському музеї Брюсселя.

Найбільша частка фалеристичних пам’яток періоду визвольних змагань 1917–1921 рр. нині зберігається у приватних колекціях в Україні та за кордоном, що значно ускладнює процес дослідження.

Серед численних колекцій Львівського історичного музею збірки нагород – орденів, медалей, відзнак – одні з найцікавіших. І все ж за часи свого багатолітнього існування ці колекції, на жаль, не стали предметом всебічного і детального наукового дослідження.

Львівський історичний музей, який нині зберігає у своїх фондах понад 340 тис. пам’яток, створений, як відомо, 8 травня 1940 р. на основі об’єднання Історичного музею м. Львова та Національного музею ім. короля Яна III.

Українська фалеристика другої половини...

Складовими частинами його фондів стали збірки кількох інших музеїв Львова, які були закриті після встановлення радянської влади у вересні 1939 р. До фондів новоствореного музею потрапили багаті колекції: Музею ім. князів Любомирських (фонди музею нараховували 10 тис. рукописів, 25 тис. гравюр, приблизно таку ж кількість монет і медалей), Музею Ставропігійського інституту, Львівської картинної галереї (колекції зброї, нумізматики, військових відзнак), а також багаті фонди Воєнно-історичного музею НТШ. Історія створення цього музею та колекція українських відзнак, яка в ньому зберігалася та щороку поповнювалася, з огляду на її виняткове значення для української фалеристики заслуговує на окреме ґрунтовне дослідження.

Ідея створення українського військового музею виникла вже в перший рік Першої світової війни. З ініціативою створення “Українського воєнного музею” виступили українські громадські та наукові діячі, зокрема І. Боберський, О. Назарук, В. Щурат. У січні 1915 р. в газеті “Діло” було опубліковано статтю народного вчителя із с. Жаб’єго Богдана Заклинського під назвою “Український воєнний Музей”. У статті автор наголошував: “Треба всі пам’ятки сеї війни старанно зібрати і заховати в Воєнним музею, де б вони стали власністю народу і переховувались з покоління в покоління, додаючи завзяття і гарту тій Україні, що буде покликана до життя і до діяльності по нас... Буде се тривалий пам’ятник нашої слави”¹⁴. У червні 1915 р. Іван Боберський у листі до Володимира Старосольського писав: “Прошу пропагувати всюди збірки для Воєнного музею Українського. Треба обережно збирати, щоби не відобрали, і передавати до Відня або по дорозі через Галичину давати до переховку солідним людям”¹⁵. Там же, в листі, вміщений чорнильний відтиск овального штампа, в якому був напис: «УКРАЇНСЬКИЙ ВОЄННИЙ МУЗЕЙ”. Цю ідею підтримав В. Щурат, який 7 листопада 1915 р. в газеті “Діло” закликав українську громадськість “створити музей УСС, увіковічити їх подвиги, відтворити в конкретних матеріалах силу їх духа для нащадків”¹⁶. Маючи це на меті, “Українська Бойова Управа” (далі УБУ) у листопаді 1915 р. відрядила д-ра О. Назарука до канцелярії Збірної станиці УСС в “цілі оснований воєнного музею”¹⁷, згодом при УБУ створено спеціальний фонд експозиції Українського Воєнного музею¹⁸. З частини зібраних пам’яток були підготовлені дві стрілецькі виставки, які з успіхом експонувалися на загальній військовій виставці у Відні 1917 р. та пізніше у Львові в жовтні 1918 р.

По закінченні війни активно відроджується та розвивається українське музейництво. 1925 р. у Львові з ініціативи колишніх комбатантів УСС, УГА та армії УНР, які гуртувалися навколо видавництва “Червона калина”, при Музеї НТШ було засновано відділ воєнних пам’яток, що поставив собі за

¹⁴ Львівська національна наукова бібліотека України ім. В. Стефаника (далі – ЛННБ). – Ф. 9. – Спр. 4389. – Арк. 2.

¹⁵ Центральний державний історичний архів України, м. Львів (далі – ЦДАЛ). – Ф. 360. – Оп. 1. – Спр. 486. – Арк. 5.

¹⁶ Щурат В. Під вагою світової війни // Діло. – 1915. – 7 падолиста.

¹⁷ ЦДАЛ. – Ф. 351. – Оп. 1. – Спр. 1. – Арк. 44.

¹⁸ Для Українських Січових Стрільців // Діло. – 1915. – 24 падолиста.

мету “створити по змозі повний і живий образ колишніх змагань у всіх їх проявах на фронті, в етапі та запілля”¹⁹. У 1932 р. Наукове товариство ім. Шевченка реорганізувало Музей НТШ, унаслідок чого утворили дві самостійні інституції: Природничий музей НТШ і Культурно-історичний музей НТШ²⁰. Під керівництвом д-ра Ярослава Пастернака на середину 1930-х рр. до музею було залучено велику кількість нових пам’яток. У березні 1930 р. Я. Пастернак у часописі “Червона калина” опублікував статтю під назвою “З великого часу”, у якій зазначав, що одним із завдань збереження пам’яті визвольних змагань є збирання історичних пам’яток. У статті вчений наголошував на необхідності складати до кожної пам’ятки свого роду метрику, де мали бути зазначені її походження, час створення і т. ін. Як приклад, у статті було опубліковано добірку з 44 стрілецьких відзнак, які на той час зберігалися у Музеї НТШ у Львові. Фактично це перша, мабуть, єдина відома публікація відзнак того часу з музейної колекції. З 1930 по 1939 рр. музейні збірки поповнилися новими пам’ятками, у тому числі й відзнаками. На підставі цієї фотографії, а також на основі опису відзнак у колекції Культурно-історичного музею НТШ, який був переданий у 1936 р. до Історично-воєнного музею НТШ (згодом назва помінялася на Музей історично-воєнних пам’яток у Львові), та виявлених на сьогодні відзнак у музеях Львова, Києва і приватних збірках удалося фактично повністю реконструювати та дослідити колекцію, що була зібрана на період створення Музею історично-воєнних пам’яток у Львові 1936 р.

За матеріалами “Хроніки НТШ” можна простежити динаміку надходження нових пам’яток до музею, у тому числі й фалеристичних. Так, у 1930 р. до музею надійшли 55 медалей та 112 відзнак-жетонів, у 1931–1932 рр. колекція збільшилася ще на 50 медалей та 34 відзнаки²¹. Станом на 31.XII.1936 р. у Культурно-історичному музеї НТШ зберігалось 408 відзнак-жетонів та 238 медалей²². З огляду на цілісність комплексу матеріалів військово-історичного характеру 29 січня 1936 р. на засіданні президії Музею НТШ було ухвалено рішення про відкриття двох нових відділів: Відділу історично-воєнних пам’яток, для якого було виділено дві кімнати, та Відділу пам’яток Українського Пласту, яким опікувались колишні пластуни; для нього виділено одну кімнату²³.

Урочисте відкриття двох кімнат Відділу історично-воєнних пам’яток відбулося 1 листопада 1936 р. у присутності генерала Мирона Тарнавського, членів “Молодої Громади” та НТШ²⁴. Уже через рік відділ переріс в окремий музей. Приміщення новоствореному музею на вул. Потоцького, 48 безкоштовно надало “Українське крайове товариство допомоги інвалідам”, а члени

¹⁹ Пастернак Я. З великого часу // Літопис Червоної калини. – 1930. – 18 берез. – Ч. 3.

²⁰ Павлюк С., Чмелик Р. Скарби музею етнографії та художнього промислу Інституту народознавства НАН України. – Львів, 2005. – С. 18–20.

²¹ Хроніка НТШ. – Львів, 1932. – Ч. 71. – С. 17.

²² Там само. – Ч. 73. – С. 98.

²³ Там само. – С. 16.

²⁴ Там само. – С. 37.

Українська фалеристика другої половини...

“Молодої Громади” своїм коштом упорядкували його під потреби музею²⁵. 29 травня 1937 р. відбулося підписання фундаційної грамоти про заснування музею. Грамоту підписали: з боку НТШ голова товариства д-р Іван Раковський, від Товариства “Молода Громада” Андрій Мельник, Іван Гижа від “Українського товариства допомоги інвалідам”²⁶.

На час заснування у новостворений музей з Культурно-історичного музею НТШ було передано значну колекцію унікальних військово-історичних реліквій загальною кількістю 1278 пам’яток²⁷. До неї зберігач відділу д-р Ярослав Пастернак склав детальний опис, який налічував 62 аркуші дрібного рукописного тексту. На сьогодні це одне з найвагоміших джерел для українського музейництва в ділянці дослідження матеріальних пам’яток з української військової історії періоду визвольної боротьби загалом та української фалеристики зокрема.

У фонди новоствореного музею, окрім матеріалів, переданих відділом Культурно-історичного музею НТШ, увійшли також колекція Товариства “Молода Громада” (переважно пам’ятки УСС) та депозити “Українського товариства допомоги інвалідам”.

За час від 20 жовтня 1937 р. до 11 лютого 1939 р. колекція музею із 1278 позицій (за списком Пастернака) збільшилася до 2224 од. зб. Серед них українських військових відзнак і гудзиків металевих 23 (од. зб.), українських військових відзнак пам’ятних 3 (од. зб.), комплектних відзнак військових формацій 2 (од. зб.), чужих відзнак металевих 5 (од. зб.).

Музей відкрився для відвідувачів 1 січня 1938 р.

Із встановленням радянської влади в Західній Україні в музейному житті розпочинаються кардинальні зміни. У доповідній записці від 26 жовтня 1939 р., адресованій секретареві ЦК КП(б)У М. Бурмістренкові, члени спеціально створеної комісії І. Сірик та М. Бажан пропонують закрити Музей українського війська як націоналістичний²⁸. Фонди музею на вул. Бляхарській (нині – І. Федорова) 14 квітня 1940 р. та колекція предметів з ліквідованого Музею історико-воєнних пам’яток переходять до Львівського державного історичного музею.

За “Списком предметів, перебраних з Воєнно-історичного музею НТШ”, який був укладений Б. Хамулою, М. Терлецьким і К. Филиповичем у квітні 1940 р., загальна кількість речей становила 1803 од. зб., з них 932 од. зб. відзнак та відзначень. Значну частину колекції склали українські військові відзнаки періоду УСС, ЗУНР та УНР, а також відзнаки українських суспільно-політичних і громадських установ та організацій. Отже, у період з вересня 1939 р. до квітня 1940 р. зникли або були кудись переміщені чи не увійшли до опису 1721 пам’ятка. За не підтвердженими документально даними частина пам’яток була схована в Лічниці ім. Митрополита Андрея Шептицького і випадково виявлена під час ремонтних робіт у середині 1980-х рр. На місце знахідки виїхали працівники КДБ, і пам’ятки, правдоподібно,

²⁵ Там само.

²⁶ Там само. – Львів, 1939. – Ч. 74. – С. 10.

²⁷ ЦДАЛ. – Ф. 309. – Оп. 1. – Спр. 788. – Арк. 1.

²⁸ Там само. – Ф. 859. – Оп. 1. – Спр. 10. – Арк. 11.

потрапили до їхніх сховищ. Слід зазначити, що ці дані потребують перевірки.

Простежити шлях переміщення, розпорошення чи знищення пам'яток збірки відзнак доволі складно, усе ж на окремих екземплярах це вдалося здійснити. Так, в описі музейних предметів, які були передані за списком Я. Пастернака Музею історично-воєнних пам'яток НТШ, під № 1701, 1072–1079 значились дев'ять рідкісних відзнак “Ради Січових Стрільців”, три з яких були іменними з гравійованим написом на звороті та належали Р. Дашкевичу, В. Кучабському та І. Даньківу²⁹. Шість з дев'яток відзнак опинилися у Національному музеї історії України в Києві³⁰ (з них дві – іменні: В. Кучабського та І. Даньківа). Щодо іменної відзнаки Р. Дашкевича, зі слів київських колекціонерів, ця відзнака зберігається у приватній колекції в Києві. Також візитною карткою цієї колекції були три унікальні відзнаки товариства Січових Стрільців II – відзнаки-монограми з двох літер “С” і “В” – (Смерть або Воля). Уже в 1935 р. ці відзнаки були великою рідкістю, оскільки у виданому ілюстрованому альбомі “Українські Січові Стрільці. 1914–1920” було подано лише їхнє графічне зображення³¹. Є ще кілька подібних прикладів, що стосуються інших відзнак, відомих з опису Я. Пастернака, які нині на зберіганні у фондах Національного музею історії України в Києві.

На сьогодні існують дві версії, як збірка відзнак потрапила в Київ до музею. Дослідник В. Бойко припускає, що частина пам'яток наприкінці 1939 р. була нелегально відправлена до Праги, у Музей визвольної боротьби України, а після його ліквідації – до Москви, а потім до Києва³². Фалеристична колекція, яка згодом опинилася у Національному музеї історії України у Києві, на думку Л. Лозенко, “вірогідно належала Музею Визвольної Боротьби у Празі. У 1958 р. фонди Музею були вивезені до Києва, а 1962 року частина музейних експонатів, у тому числі і фалеристична колекція, передана до Національного музею історії України у Києві, де зберігається і донині”³³. Як зазначає Л. Лозенко, “це були в основному військові ордени і медалі, серед яких хрест «За Зимовий похід і бої, грудень 1919»” (зберігався також у колекції Музею воєнно-історичних пам'яток, під № 735)³⁴, нагрудні значки із тризубом, кокарди, головні убори, шеврони, прапори, а також зразки печаток різних емігрантських інституцій (акт від 29.03.62). Інші ж меморіальні речі (стрічки, шлики до шапок, прапори УНР та ін.)

²⁹ Там само. – Ф. 309. – Оп. 1. – Спр. 788. – Арк. 55.

³⁰ Національний музей історії України. Відділ нумізматики. – Колекція фалеристики. – МДМ-1431/1745; МДМ-1748.

³¹ Українські Січові Стрільці 1914–1920. – Львів, 1991 (репр. з вид.: Львів, 1935). – С. 10.

³² Бойко В. Пам'ятки українського війська: втрати і спадок: До 80-ї річниці Української Галицької Армії // Наукові записки: Львівський історичний музей. – Львів, 1998. – Вип. 7. – С. 117, 127–128.

³³ Лозенко Л. Празький Український архів: Історія і сьогодні // Архіви України. – 1994. – Ч. 1–6. – С. 29.

³⁴ ЦДАЛ. – Ф. 581. – Оп. 1. – Спр. 50. – Арк. 1–13; Ф. 309. – Оп. 1. – Спр. 788. – Арк. 35, № 735.

були знищені як такі, що “не мали історичного і наукового значення” (акти від 31.03 і 04.04.62)³⁵.

Однак існує інша версія переміщення пам'яток. Історик Г. Сварник на підставі зібраних численних документів про долю культурних цінностей львівських бібліотек, музеїв та архівів у період з 1939 по 1945 рр., опублікованих у збірнику документів і матеріалів “Львівська національна наукова бібліотека України імені В. Стефаніка: переміщення і втрати фондів”³⁶, вважає, що за аналогією із рукописними і книжковими збірками львівських бібліотек, архівів та музеїв частину колекцій Музею воєнно-історичних пам'яток, як ідеологічно шкідливу, було вилучено і передано до Києва. Очевидно, ці версії потребують підтвердження джерельним матеріалом.

Про факти численних вихолошень фондів Львівського історичного музею, не пов'язаних з ідеологічною боротьбою, зазначає також дослідниця А. Крутоус і як приклад цитує один з наказів Народного комісаріату освіти, який надійшов до Львівського історичного музею: “Щоб поповнити недостаючі експонати для відкриття експозиції Державного республіканського історичного музею м. Києва... зобов'язую вас виділити експонати до історії України XV–XIX ст., а також з відділу археології в обмінний фонд музеїв. Для відбирання і доставлення експонатів уповноважую бригаду Наркомосу”³⁷. Далі дослідниця зазначає: “Пізніше таким чином було передано сотні експонатів у музеї Москви, Ленінграда, Києва, Чернівців, Харкова, Дніпропетровська, Тульчина, Острога, Кам'янця-Подільського та ін.”³⁸.

На початку 50-х років ХХ ст. по Україні прокотилася нова хвиля репресій, яка спустошила музейні колекції, фонди та бібліотеки. У грудні 1952 р. у Львівському республіканському історичному музеї було знищено значну колекцію військових одностроїв, прапорів періоду УСС, УНР, частину картин та відзнак, які потрапили з Музею воєнно-історичних пам'яток³⁹. Інша частина відзнак, переважно товариств та громадських організацій із менш яскраво вираженими “буржуазно-націоналістичними” символами була надовго схована у музейні сховища і побачила світ лише на початку 90-х років ХХ ст. Зазвичай акти на знищення пам'яток періоду Визвольних змагань не містили докладних описів пам'яток, однак речі знищували в присутності музейної комісії у складі кількох осіб (до складу комісії переважно входила номенклатурна верхівка музею).

З відновленням незалежності України в 1991 р. колекція української фалеристики в ЛІМ почала поповнюватися здебільшого за рахунок співпраці з українськими ветеранськими організаціями у США та Канаді, а також дарунків приватних осіб (П. Деркач, родини учасника Листопадового Чину

³⁵ Лозенко Л. Празький Український архів... – С. 29.

³⁶ Львівська національна наукова бібліотека України імені В. Стефаніка: Переміщення і втрати фондів: Зб. док. і мат-лів / Упор. Г. Сварник (керівн.), Р. Дзюбан, М. Кривенко та ін. – Львів, 2010. – Т. 1: (1939–1945). – 620 с.

³⁷ Крутоус А. Сторінки з минулого Львівського історичного музею (1939–1990) // Наукові записки: Львівський історичний музей. – Львів, 2000. – Вип. 9. – С. 10.

³⁸ Там само.

³⁹ Бойко В. Пам'ятки українського війська... – С. 123.

С. Квасньовського, М. Велигорського, полк. Т. Шкарупи, хорунжого УГА О. Дереша, чотаря батальйону “Нахтігаль” М. Кальби, а також відомих дослідників української фалеристики Ореста Корчак-Городиського та д-ра Юрія Саса-Подлуського).

Незважаючи на значне зацікавлення українською фалеристикою, яке спостерігається останнім часом у суспільстві, та велику за обсягом колекцію відзнак і нагород у фондах ЛІМ, увага дослідників була звернена на пам'ятки медальєрного мистецтва⁴⁰. Відомі лише три публікації, присвячені цьому питанню, та один огляд фондової групи медалей, що був зроблений зберігачем фондів І. Полянською⁴¹. Грунтовне дослідження Н. Козія, опубліковане в “Записках” НТШ, частково позбавлене наукового апарату. До жодної з 18 описаних медалей сільськогосподарських і промислових виставок Галичини та Буковини автор не подав облікових позначень. Лише з приватної розмови з автором удалося з'ясувати, що стаття готувалася на базі фондової групи орденів та медалей ЛІМ та декількох медалей з його особистої колекції. Ще дві статті І. Полянської, в яких описані медалі зі збірки Рудольфа Менкіцького (6 од. зб.) та медалі, присвячені подіям у Галичині періоду Першої світової війни⁴² (18 од. зб.), далеко не закривають глибокої прогалини в цій ділянці історичних досліджень. Що ж до колекцій української фалеристики, які зберігаються у перелічених фондових групах, то слід зазначити, що ніяких наукових досліджень до цього часу проведено не було. Під час опрацювання різних фондових груп у музеї було виявлено 144 пам'ятки української фалеристики періоду другої половини ХІХ – першої половини ХХ ст.

Встановити походження колекції української фалеристики у фондах Львівського історичного музею на сьогодні є доволі проблематично, оскільки в інвентарних книгах обліку відзнак лише в одному з чотирьох випадків зазначено, звідки і від кого надійшла дана відзнака, що зберігається нині у фондах ЛІМ. І все ж із 144 відзнак, медалей та нагород – для 40 вдалося простежити походження, що, своєю чергою, дає можливість скласти уявлення про формування колекції.

Сучасна збірка фалеристики, маючи в основі колекцію зі “старих фондів”, формувалася переважно за рахунок:

- 1). обміну музейними пам'ятками. З Музею етнографії та художнього промислу надійшло 8 відзнак;
- 2). закупівлі та дарунків приватних осіб у 1950-х – 1990-х рр. Особливо цінна невелика збірка відзнак УСС, придбана в 1962 р. у Павленка, а також

⁴⁰ Козій Н. Медалі сільськогосподарських і промислових виставок Галичини та Буковини... – С. 345–354; Юзьків І. Рудольф Менкіцькі та медалі з його колекції в збірці Львівського історичного музею // Наукові записки: Львівський історичний музей. – 1998. – Вип. 7. – С. 96–103.

⁴¹ Полянська-Юзьків І. Колекція нагород у збірці ЛІМ // Ми з Львівського Історичного. 1993–2003: До 110-річчя створення ЛІМ: Спецвипуск. – Львів, 2004. – С. 36–40.

⁴² У 2010 р. стаття І. Полянської (з 1999 р.) з незначними змінами була опублікована в науковому збірнику “Воєнна історія Галичини та Закарпаття”. Див.: Полянська І. Галичина періоду І світової війни у пам'ятних медалях із збірки Львівського історичного музею // Воєнна історія Галичини та Закарпаття: Наук. зб.: Мат-ли Всеукр. наук.-істор. конф.: (15 квітня 2010 р.). – Львів, 2010. – С. 656–661.

Українська фалеристика другої половини...

кілька рідкісних відзнак, закуплених у Марії Швець з колекції її покійного брата Теофіла Максиська. Згодом, уже із відновленням незалежності України, українські колекціонери з еміграції Ю. Сас-Подлуський, О. Корчак-Городиський та колишні вояки українських армій передали музеєві власні нагороди: Галицький Хрест, Хрест Симона Петлюри, відзнаки Військових Відділів Націоналістів, Дружини Українських Націоналістів та нагороди УПА;

3). колекції відзнак Воєнно-історичного музею НТШ. Зіставляючи колекцію відзнак за списком Я. Пастернака з наявними на сьогодні у музеї відзнаками, було з'ясовано, що 32 відзнаки з Музею воєнно-історичних пам'яток є у фондах ЛІМ. Це дає підстави стверджувати, що йдеться про колекцію старого музею. На одній з відзнак – Протиалкогольного товариства “Відродження” – на звороті зберігся написаний чорною тушшю порядковий номер, який відповідав відзнаці в описі Я. Пастернака. Простежити походження решти відзнак не вдалося, проте на стрічках та бирках окремих відзнак збереглися чорнильні відтиски печатки Музею НТШ, на жаль, без зазначених інвентарних номерів.

У Львівському історичному музеї пам'ятки фалеристики зберігаються у чотирьох фондових групах: відзнаки, медалі і ордени, метал, тканини.

1. Фондова група “Відзнаки” (музейний шифр – В) нараховує 4480 од. зб., у ній зберігаються відзнаки, нагороди та значки періоду австро-угорської, польської та радянської доби. У цій фондовій групі знаходиться основна частина української фалеристики кінця XIX – першої половини XX ст., яка нараховує 111 знаків.

До цієї групи належить чимало відзнак, що відображають широкий спектр громадсько-політичного, культурного, спортивного та мистецького життя Галичини. У збірці є ювілейні відзнаки, присвячені видатним культурним діячам України – І. Франку, Т. Шевченку, М. Шашкевичу, пам'ятним подіям: з'їзду “Українська молодь – Христові”, релігійні відзнаки. Політичні партії представлені відзнаками Радикальної партії, спортивні організації – унікальною відзнакою фізичної справності (прообразом пізнішого ГТО) Карпатського лещетарського клубу, товариства “Сокіл”. До надзвичайно рідкісних відзнак належать відзнаки професійних спілок: Товариства українських інженерів, Товариства студентів “Основа”, Українського фотографічного товариства, Українського дівочого інституту в Перемишлі, чимало гімназійних відзнак та ювілейних відзнак “Рідної школи” та “Просвіти”. У цьому ж фонді зберігається низка відзнак, присвячених суспільно-громадській діяльності Української Церкви та Митрополиту Андрею Шептицькому.

Період Визвольної боротьби представлений відзнаками УСС; серед них: кокарди на “мазепинку”, нагрудні відзнаки із зображенням галицького лева та архангела Михаїла, відзнаки політичних організацій, що опікувались УСС – Загальної Української Ради, Українського жіночого комітету помічі пораненим, пам'ятні хрести УГА, кокарди з тризубом періоду УНР. Для увічнення пам'яті і подвигу вояків українських армій український уряд на еміграції встановив кілька нагород, що їх згідно зі статутом отримали учасники збройної боротьби України за незалежність. Це – орден Залізного Хреста Армії УНР, медаль на честь 10-ї річниці відбудови Української

держави, Хрест Директорії на честь 10-ї річниці возз'єднання українських земель, Хрест Симона Петлюри.

Завершальний розділ присвячений фалеристиці українських військових формувань періоду Другої світової війни – відзнакам військових відділів націоналістів, дружини українських націоналістів, відзнакам та нагородам УПА. Останні надійшли до музею уже в період Незалежності.

За тематичним принципом відзнаки та нагороди, що тут зберігаються, було поділено на 10 підгруп:

I. Відзнаки січових та сокільських організацій

№ 1. Відзнака Русько-Української Радикальної партії і Товариства “Січ”, 1900 р.

№ 2. Відзнака Українського Січового Союзу, 1912 р.

№ 3. Відзнака Товариства “Сокіл”, 1904 р.

№ 4. Кокарда Товариства “Сокіл”, 1906 р.

№ 5. Відзнака учасників Шевченківського Здвигу у Львові, 1914 р.

№ 6. Відзнака Товариства “Сокіл” із зображенням сокола в щиті (велика), 1927 р.

№ 7. Відзнака Товариства “Сокіл” із зображенням сокола в щиті (мала), 1927 р.

№ 8. Ювілейна відзнака з нагоди 40-ліття товариства “Сокіл-Батько” у Львові, 1934 р.

II. Відзнаки студентських і спортивних товариств

№ 1. Відзнака Українського технічного товариства “Основа” у Львові, 1923 р.

№ 2. Відзнака Українського студентського товариства в Чехо-Словацькій республіці, 1926 р.

№ 3. Відзнака Українського студентського товариства “Січ” у м. Граці (Австрія), початок ХХ ст.

№ 4. Відзнака Українського студентського товариства “Чорноморе” в м. Данцигу, 20-ті роки ХХ ст. (Гданськ, Польща).

№ 5. Спортивна нагорода Львівського тенісного клубу за III місце у змаганнях, 1926 р.

№ 6. Відзнака Карпатського лещетарського клубу, 1935 р.

№ 7. Відзнака фізичної справності, 1935 р.

III. Відзнаки українських громадських організацій

№ 1. Ювілейна відзнака з нагоди 25-ліття української кооперації, 1911 р.

№ 2. Благодійницький жетон “Дністрова кухня” (номінал “2”), 1912 р.

№ 3. Благодійницький жетон “Дністрова кухня” (номінал “10”), 1912 р.

№ 4. Жетон “Згода”, початок ХХ ст.

№ 5. Відзнака Українського протиалкогольного товариства “Відродження” (в емалі), 1913 р.

Українська фалеристика другої половини...

№ 6. Відзнака Українського протиалкогольного товариства “Відродження”, початок XX ст.

№ 7. Хрест Товариства тверезості, кінець XIX – початок XX ст.

№ 8. Хрест Товариства тверезості (в емалі), початок XX ст.

№ 9. Відзнака Товариства взаємної помочі українського вчителства, 1930 р.

№ 10. Відзнака Союзу поступової молоді ім. М. Драгоманова у Львові “Каменярі”, 1932 р.

№ 11. Відзнака делегатів I Конгресу українських інженерів, 1932 р.

№ 12. Ювілейна відзнака з нагоди 50-ліття заснування першої української жіночої організації у Галичині, 1934 р.

№ 13. Відзнака Ревізійного союзу українських кооперативів, 1934 р.

№ 14. Відзнака Українського фотографічного товариства, 30-ті роки XX ст.

IV. Відзнаки товариства “Просвіта”, “Рідна школа” та гімназій

№ 1. Відзнака з нагоди 52-ліття заснування Товариства “Просвіта”, 1920 р.

№ 2. Ювілейна відзнака з нагоди 60-ліття заснування Товариства “Просвіта”, 1928 р.

№ 3. Ювілейна відзнака філії товариства “Просвіта” з нагоди 50-ліття заснування читальні в містечку Угнів, 1934 р.

№ 4. Відзнака просвітянського повітового хору у Львові, 1935 р.

№ 5. Ювілейна відзнака з нагоди 30-ліття заснування Товариства “Просвіта” в Жовкві, 1936 р.

№ 6. Ювілейна відзнака з нагоди 35-ліття заснування Товариства “Просвіта” в Комарні, 1937 р.

№ 7. Відзнака учасників усепросвітянського з’їзду в Ужгороді (кругла), 1937 р.

№ 8. Відзнака учасників усепросвітянського з’їзду в Ужгороді (прямокутна), 1937 р.

№ 9. Ювілейна відзнака з нагоди 70-ліття Товариства “Просвіта” (в емалі), 1938 р.

№ 10. Ювілейна відзнака з нагоди 70-ліття Товариства “Просвіта”, 1938 р. В-48, В-49, В-51, В-3079.

№ 11. Відзнака Товариства [“Просвіта”], початок XX ст., В-112, В-4135.

№ 12. Ювілейна відзнака з нагоди 50-ліття Товариства “Рідна Школа”, 1931 р.

№ 13. Ювілейна відзнака Товариства “Рідна Школа” в Бережанах, 1935 р.

№ 14. Відзнака Товариства “Рідна школа” в Рогатині, 1934 р.

№ 15. Відзнака Товариства “Рідна школа” (пластина), 20-ті – 30-ті роки XX ст.

№ 16. Відзнака невстановленого навчального закладу “Рідної школи”, 20-ті – 30-ті роки XX ст.

№ 17. Відзнака Українського дівочого інституту в Перемишлі, 1931 р.

№ 18. Відзнака [Дівочої учительської семінарії “Рідної школи” в Дрогобичі], початок 20-х років ХХ ст.

№ 19. Відзнака Конгресу марійських дружин у Львові, 1937 р.

№ 20. Відзнака учня філії І ц.-к. (цісарсько-королівської) Академічної гімназії у Львові, початок ХХ ст.

№ 21. Відзнака учня філії І ц.-к. Академічної гімназії у Львові, початок ХХ ст.

№ 22. Відзнака учня Української гімназії, початок ХХ ст.

№ 23. Відзнака жіночої гімназії, 1917 р.

V. Відзнаки на пошану діячів української культури

№ 1. Відзнака із зображенням Тараса Шевченка на титульній сторінці “Кобзаря”, 1912 р.

№ 2. Ювілейна відзнака з нагоди 100-ліття від дня народження Тараса Шевченка, 1914 р.

№ 3. Відзнака із зображенням молодого Тараса Шевченка, 1914 р.

№ 4. Відзнака із погруддям Тараса Шевченка, 1914 р.

№ 5. Медаль із зображенням Тараса Шевченка (в емалі), 1911–1914 рр.

№ 6. Ювілейна відзнака з нагоди 100-ліття від дня народження Маркіяна Шашкевича, 1911 р.

№ 7. Ювілейна відзнака [з нагоди 100-ліття від дня народження] Маркіяна Шашкевича, 1911 р.

№ 8. Ювілейна відзнака з нагоди 40-ліття поховання Маркіяна Шашкевича, 1933 р.

№ 9. Ювілейна відзнака з нагоди 100-ліття “Русалки Дністрової”, 1937 р.

№ 10. Відзнака з нагоди встановлення пам’ятника Івану Франку, 1933 р.

№ 11. Ювілейна відзнака з нагоди 80-ліття від дня народження Івана Франка, 1936 р.

№ 12. Відзнака з нагоди встановлення пам’ятника на могилі Михайла Вербицького, 1934 р.

№ 13. Ювілейна відзнака з нагоди 70-ліття українського театру, 1934 р.

№ 14. Відзнака [Академічного хору “Бандурист”], 1906 р.

VI. Відзнаки суспільно-громадської діяльності Церкви

№ 1. Відзнака Товариства “Провидіння”, 1912 р.

№ 2. Відзнака Братства Святого Архангела Михаїла в Торонті, 1916 р.

№ 3. Плакетка з нагоди повернення митрополита Андрея Шептицького із заслання (велика), 1917 р.

№ 4. Плакетка з нагоди повернення митрополита Андрея Шептицького із заслання (мала), 1917 р.

№ 5. Пам’ятна відзнака для учасників свята “Українська молодь – Христові”, 1933 р.

№ 6. Стрічка делегата II конгресу Ліги української католицької молоді, 1935 р.

№ 7. Пам’ятна відзнака з нагоди побудови церкви оо. Василіян у Перемишлі, 1935 р.

Українська фалеристика другої половини...

№ 8. Медаль з нагоди святкування 900-х роковин проголошення Богоматері Царицею усієї України, 1937 р.

№ 9. Пам'ятні хрестики з нагоди 950-ліття хрещення України, 1938 р.

№ 10. Пам'ятна відзнака з нагоди 950-ліття хрещення Руси, 1938 р.

№ 11. Пам'ятна відзнака з нагоди 950-ліття хрещення України, 1938 р.

№ 12. Пам'ятна медаль із зображенням князя Володимира [випущена з нагоди 950-ліття хрещення України], 1938 р.

№ 13. Медаль із зображенням святого Миколая, кінець XIX – початок XX ст.

№ 14. Траурна відзнака з нагоди смерті першого єпископа Греко-Католицької Церкви у США Степана Сотера-Ортинського, 1916 р.

№ 15. Відзнака з портретом першого єпископа Греко-Католицької Церкви у США Степана Сотера-Ортинського, 1916 р.

№ 16. Відзнака Товариства “Євхаристійна громадка”, початок XX ст.

№ 17. Відзнака Товариства [католицької української екуменічної молоді], початок XX ст.

VII. Відзнаки Українських Січових Стрільців

№ 1. Відзнака-медальйон “Мирослав Січинський в тюрмі”, 1911–1912 рр.

№ 2. Зірка з однострою старшин УСС, 1914 р.

№ 3. Кокарда Українських Січових Стрільців (велика), 1916 р.

№ 4. Кокарда Українських Січових Стрільців, 1916 р.

№ 5. Кокарда Українських Січових Стрільців (мала), 1916 р.

№ 6. Кокарда Українських Січових Стрільців (опукла), 1916 р.

№ 7. Пам'ятна відзнака “За волю України” за участь УСС у Першій світовій війні, 1916 р.

№ 8. Пам'ятна відзнака за участь Легіону УСС у Першій світовій війні, 1916 р.

№ 9. Відзнака із зображенням архістратига Михаїла з вогненным мечем, 1917 р.

№ 10. Пам'ятна відзнака Загальної Української Ради, 1915 р.

№ 11. Нагрудна відзнака УСС, 1915 р.

№ 12. Нагрудна відзнака УСС (в емалі), 1914 р.

№ 13. Відзнака УСС “Стрілецька влуча”, 1915 р.

№ 14. Відзнака Українського жіночого комітету помочі раненим воякам у Відні, 1914–1915 рр.

№ 15. Пам'ятна відзнака з нагоди першої річниці визволення Львова з-під російської окупації, 1916 р.

VIII. Відзнаки пам'яті в'язнів концентраційного табору в Талергофі

№ 1. Пам'ятна відзнака з нагоди відкриття пам'ятника жертвам концентраційного табору в Талергофі, 1934 р.

№ 2. Відзнака на пам'ять про ув'язнення у концентраційному таборі в Талергофі, 20-ті – 30-ті роки XX ст.

№ 3. Відзнака для вшанування пам'яті загиблих у Талергофі та похованих на Пагорбі Слави, 20-ті – 30-ті роки XX ст.

**ІХ. Пам'ятні відзнаки боротьби за незалежність
УНР та ЗУНР 1917–1940 рр.**

- № 1. Пам'ятна відзнака “Соборна Україна”, 1917 р.
- № 2. Пам'ятна відзнака “Бог благослови юную страну”, 1918 р.
- № 3. Відзнака із зображенням архангела Михаїла з тризубом, 1918–1920 рр.
- № 4. Пам'ятна відзнака з нагоди підписання Берестейського мирного договору, 1918 р.
- № 5. Пам'ятна відзнака з нагоди підписання Берестейського мирного договору, 1918 р.

**Х. Відзнаки українських військових формувань
періоду Другої світової війни**

- № 1. Відзнака вояка УПА, 1967 р.
- № 2. Відзнака (Хрест) рейду Української Повстанської Армії з нагоди 25-ліття, 1972 р.

2. Фондова група “Ордени та медалі” (музейний шифр – МО) нараховує понад 6500 од. зб. – одна з найбагатших в Україні. У фондах музею 90 золотих, 1483 срібних пам'яток та 4906 орденів та медалей, виготовлених в бронзі, міді, олові та інших матеріалах. Найширше представлені пам'ятки фалеристики Франції (1307 од.), Польщі (1106 од.), Австрії (809 од.), Росії (736 од.), Німеччини (736 од.). Найдавніші пам'ятки походять із XVII ст.⁴³.

У фондовій групі зберігаються фалеристичні пам'ятки загальноєвропейського значення, виконані в золоті й сріблі та прикрашені дорогоцінним камінням: ордени Андрія Первозванного, австрійський варіант ордена Золотого Руна, баварський орден св. Губерта, французький орден Почесного Легіону, старовинні нагороди країн Азії (Японії, Китаю, Ірану, Туреччини, Таїланду). Значний інтерес становлять пам'ятні медалі Австро-Угорщини середини XIX – початку XX ст., з яких лише пам'ятних медалей Галичини нараховується близько 200 од. зб.⁴⁴.

Під час вивчення фондової групи було досліджено колекцію української фалеристики, яка представлена 34 медалями та орденами кінця XIX – першої половини XX ст. За тематичним принципом пам'ятні медалі та ордени, що тут зберігаються, поділено на 6 підгруп:

**І. Пам'ятні медалі промислових, сільськогосподарських
виставок та місцевого самоврядування**

- № 1. Медаль Полтавського сільськогосподарського товариства, 1865 р.
- № 2. Медаль Крайового віділу Галичини за внесок освіти в розвиток промисловості, початок XX ст.
- № 3. Медаль Загальної крайової виставки у Львові, 1894 р.
- № 4. Медаль Першої хліборобської виставки у Стрию, 1909 р.
- № 5. Медаль Першої промислової виставки Підкарпатської Русі, 1927 р.
- № 6. Ювілейна медаль міської ради м. Ужгорода з нагоди 100-ліття заснування ради, 1938 р.

⁴³ Полянська-Юзьків І. Колекція нагород у збірці ЛІМ. – С. 36.

⁴⁴ Там само.

II. Пам'ятні медалі на пошану діячів української культури кінця XIX – початку XX ст.

№ 1. Ювілейна медаль з нагоди 100-ліття виходу в світ “Енеїди” Івана Котляревського, 1895–1898 рр.

№ 2. Медаль, карбована з нагоди відкриття пам'ятника І. Котляревському в Полтаві 30 серпня 1903 р.: “100-ліття Енеїди. Полтава. Дру Кирилу Студинському”.

№ 3. Ювілейна медаль з нагоди 50-ліття від дня смерті Тараса Шевченка, 1911 р.

№ 4. Медаль із зображенням Тараса Шевченка, початок XX ст.

№ 5. Плакетка із зображенням Тараса Шевченка, початок XX ст.

№ 6. Медаль із зображенням Тараса Шевченка, 1911–1914 рр.

№ 7. Медаль із зображенням Тараса Шевченка, початок XX ст.

III. Медалі на відзначення діяльності громадських і спортивних товариств

№ 1. Медаль товариства “Січ”, 1904 р.

№ 2. Медаль переможця змагань з бігу на “Святі Весни”, 1929 р.

№ 3. Медаль переможця змагань з бігу на “Святі Весни”, 1930 р.

IV. Пам'ятні медалі суспільно-громадської діяльності Церкви

№ 1. Пам'ятна медаль з нагоди освячення реставрованого собору в Перемишлі, 1886 р.

№ 2. Пам'ятна медаль з нагоди “срібного весілля” Івана і Софії Шептицьких, 1886 р.

№ 3. Медаль членів Благодійного церковного товариства ім. св. ап. Петра, 1905 р.

№ 4. Медаль з нагоди повернення митрополита Андрія Шептицького з заслання, 1917 р.

V. Пам'ятні медалі та ордени боротьби за незалежність УНР та ЗУНР 1917–1940 рр.

№ 1. Медаль “Холмщина”, 1918 р.

№ 2. Відзнака 6-ї Стрілецької дивізії, 1921 р.

№ 3. Орден (Лицарів) Залізного Хреста Армії УНР (другий випуск), 1958 р.

№ 4. Пропам'ятна відзнака УГА “Галицький Хрест” (для військовиків), 1928 р.

№ 5. Медаль на честь 10-ї річниці відбудови Української держави, 1928 р.

№ 6. Хрест Директорії на честь 10-ї річниці возз'єднання українських земель, 1929 р.

№ 7. Хрест Симона Петлюри, 1932 р.

№ 8. Відзнака Союзу гетьманців-державників, 1938 р.

№ 9. Бойовий Хрест УСС (Мазепинський), 1940 р.

№ 10. Український Комбатантський Хрест, 1940 р.

VI. Відзнаки та нагороди українських військових формувань періоду Другої світової війни

- № 1. Відзнака Військових Відділів Націоналістів, 1939 р.
- № 2. Відзнака Дружини Українських Націоналістів, 1941 р.
- № 3. Бронзовий Хрест Бойової Заслуги УПА, 1944 р.
- № 4. Бронзовий Хрест Заслуги УПА, 1944 р.

3. Фондова група – “Тканини” (музейний шифр – Тк). У ній зберігаються дві автентичні синьо-жовті кокарди (розетки) УСС.

- № 1. Кокарда-розетка Українських Січових Стрільців, 1914 р.

4. Фондова група – “Метал” (музейний шифр – Мт). У цю фондову групу потрапила відзнака Товариства “Сокіл” у вигляді запонки із зображенням “галицького лева”, яку носили на краватці.

- № 1. Відзнака Товариства “Сокіл” із зображенням “галицького лева” (запонка), 1906 р.

Українські фалеристичні пам’ятки, що зберігаються у фондах Львівського історичного музею, широко представлені в експозиції музею; на основі цієї колекції готується до друку альбом-каталог, що стане важливим джерелом для дослідження цієї маловивченої ділянки нашої історії.

Орест Круковський (Львів). **Українська фалеристика другої половини XIX – середини XX століть у збірках Львівського історичного музею.**

Стаття висвітлює процес становлення та розвитку української фалеристики другої половини XIX – першої половини XX ст. Досліджено етапи формування колекції українських відзнак і нагород у Воєнно-історичному музеї НТШ та сучасний стан фалеристичної збірки у фондових групах Львівського історичного музею.

Ключові слова: фалеристика, музейні пам’ятки, фалеристична колекція, Воєнно-історичний музей НТШ, Львівський історичний музей.

Орест Круковский (Львов). **Украинская фалеристика второй половины XIX – середины XX веков в собраниях Львовского исторического музея.**

Статья отображает процесс становления и развития украинской фалеристики второй половины XIX – первой половины XX в. Исследованы этапы формирования коллекции украинских знаков и наград в Военно-историческом музее НТШ и современное состояние фалеристической коллекции в фондовых группах Львовского исторического музея.

Ключевые слова: фалеристика, музейный предмет, фалеристическая коллекция, Военно-исторический музей, Львовский исторический музей.

Orest Krukovsky (Lviv). **Ukrainian Phaleristics of the Late Nineteenth and Early Twentieth Centuries in the Collections of the Lviv Historical Museum.**

The article elucidates the process of the Ukrainian phaleristics formation and development in the second half of the 19th and the first half of the 20th century. The stages in the formation of the Ukrainian insignia of honour and decorations comprising the collection of the Historical Military Museum of the Shevchenko Scientific Society are investigated as well as the current state of the phaleristic collection in the fund groups of the Lviv Historical Museum.

Key words: phaleristics, museum specimens, phaleristic collection, Historical Military Museum of the Shevchenko Scientific Society, Lviv Historical Museum.